

Lángok a sötétben

Elhibázott népbírósi eljárások az 1943. április 29-i dorosicsi kórháztűz kapcsán

Flames in the Dark. Failed People's Court proceedings
in connection with the Dorosic hospital fire (29 April 1943)

Veszprémy László Bernát

történész, főszerkesztő
Corvinák folyóirat,
Mathias Corvinus Collegium
veszpremyl@gmail.com

Absztrakt

Cél: Ez a tanulmány a hírhedt 1943. április 29-i kórháztűzzel foglalkozik, mely a megszállt Szovjetunió területén, Dorosics településen történt. Mint a szakirodalomban is ismert, ekkor leégett egy magyar tábori kórház, mely munkaszolgálatos zsidókkal volt tele, akik éppen tífusból lábadoztak. A kórháztűzben hivatalosan 396 munkaszolgálatos hunyt el. A szakirodalom eddig alapvetésként kezelte, hogy a kórháztűzet a zsidókat őrző magyar katonák okozták, akik lezárták az épület ajtaját, majd tüzet nyitottak a szökni próbálókra. Ezen tanulmány célja megismerni, hogyan zajlottak az ügyvel kapcsolatos büntetőeljárások. **Módszertan:** Módszertanát tekintve a szerző feltárja az összes, a dorosicsi kórháztűzre vonatkozó népbírósi pert, összehasonlítva a különböző perekben tett vallomásokat, a vádiratokat és az ítéleteket. A tanulmány különösen a következő perekre koncentrált: Réz Miklós és Gyarmati László pere a miskolci népbírószágon, Szentendrey László pere ugyanezen népbírószágon, illetve Eckl Gusztáv és Szentkatolnay Dezső pere a budapesti népbírószágon. Megállapítja, hogy ezek közül Rézt és Gyarmatit elítélték és kivégezték, továbbá Szentkatolnayt és Szentendreyt is elítélték (utóbbit távollétében), részben ugyanazon vádpontok alapján.

A szerző a kéziratot magyar nyelven nyújtotta be. Benyújtás: 2023. 07. 03. Átdolgozás: 2023. 08. 09.
Elfogadás: 2023. 08. 15.

Megállapítások: A szerző rámutat a vádiratok, ítéletek és felhasznált vallomások közötti ellentmondásokra.

Érték: A tanulmány értéke, hogy a korábban fel nem tárt és össze nem vetett peranyagok adatait együtt elemzi. A tanulmány végeredményben súlyos kérdéseket vet fel a megismerhető történeti igazság és a háborús atrocitások megismerhetőségének kérdéseivel kapcsolatban.

Kulcsszavak: népbíróság, kórháztűz, munkaszolgálat

Abstract

Aim: This paper deals with the infamous hospital fire of 29 April 1943, which took place in the occupied parts of the Soviet Union in the village of Dorosic. As is well known in the literature, a Hungarian camp hospital full of Jews in labour service recovering from typhus burned down. The hospital fire officially killed 396 labour servicemen. The literature has so far assumed that the hospital fire was caused by Hungarian soldiers guarding the Jews. The soldiers locked the doors of the building and then opened fire on those trying to escape. The aim of this study is to find out how the criminal trials after this event were conducted.

Methodology: In terms of methodology, it explores all the trials in the People's Court concerning the Dorosic hospital fire, comparing the testimonies, indictments and verdicts in the different trials. In particular, the study focused on the trials of Miklós Réz and László Gyarmati at the Miskolc People's Court, László Szentendrey at the same People's Court, and Gusztáv Eckl and Dezső Szentkatolnay at the Budapest People's Court. It notes that during the trials above, Réz and Gyarmati were convicted and executed, and that Szentkatolnay and Szentendrey were also convicted (the latter in absentia), partly on the same charges.

Findings: It points out the discrepancies between the indictments, convictions and confessions used.

Value: The study's value lies in the fact that it analyses together data from previously unexplored and unmatched cases. Ultimately, the study raises serious questions about the historical truth that can be known and the extent to which war atrocities can be known.

Keywords: people's court, hospital fire, labour service

Észrevétlenül telt el 2023. április 29-e a magyar közéletben, pedig ezen a napon volt a dorosicsi kórháztűz 80. évfordulója. Mint ismert, 1943. április 29-én este 10 és 12 óra között leégett a dorosicsi (ma Kupiscse, Zsitomir terület, Ukrajna) tífuszkórház, legalább 396 munkaszolgálatos halálát okozva.¹ A szakirodalom

1 Yad Vashem Archives (YVA), O.41/1317.

ezidáig tényként kezelte, hogy „a hatóságok úgy határoztak, hogy a járványt véglegesen leküzdik. Az egyik pajtát, benne kb. 800 munkaszolgálatossal, felgyújtották. Élő fátklyákként ugráltak ki a szerencsétlen betegek a lángoló épületből, ekkor a keretlegények géppuskából tüzet nyitottak rájuk” (Braham, 1997). Az eset mély nyomot hagyott a magyar holokauszt emlékezetén. A kórháztüzet Zelk Zoltán is megörökítette, versben írva meg „a pernye-szín, füstölgő dallamot”, a „fanyar-zöld szagu nyári alkonyok[at]”.² Az alábbiakban a dorosicsi kórháztűz kapcsán a második világháború után indult büntetőeljárások révén próbáljuk megvizsgálni, mi történhetett ezen a tragikus napon, egyben kifejtve kritikánkat a korabeli népbíróági eljárásokkal szemben is.

Noha a szakirodalomban megjelent az állítás, hogy „a dorosicsi mézszárlás kapcsán egyetlen büntetőpert folytattak, Gyarmati László karpaszományos őrmester ellen” (Löwy, 2014), az igazság az, hogy különálló perekben legalább négy embert vádoltak meg a kórház felgyújtásával, s még több személyt egyéb, kapcsolódó cselekményekkel. Ők a már említett Gyarmati László őrmester, a 101/34. muszos (munkaszolgálatos) század kerete (a Réz Miklós és társa elleni perben), Eckl Gusztáv tartalékos főhadnagy, ugyanezen század századparancsnoka, Szentkatolnay Dezső nyugállományú hivatásos alezredes, a VI. kmsz. (közérdekű munkaszolgálatos) zászlóalj parancsnoka, és Szentendrey László orvos őrnagy voltak. Gyarmatit elítélték és kivégezték, Ecklt felmentették, Szentkatolnay halálbüntetést kapott, melyet köztársasági elnöki kegyelemmel életfogytiglani kényszermunkára változtattak. Szentendreyt távollétében ítélték hat év fegyházra.

A nyomozások részben párhuzamosan zajlottak. Legelőször Eckl ellen indult nyomozás – 1945. április 21-én helyezték előzetes letartóztatásba –, ügyében az ítélet 1945. július 19-én született.³ Az ezzel párhuzamosan zajló, Réz és Gyarmati elleni nyomozás dátumainak feltárása nehézkes, mivel csak Réz nyomozati szakaszban tett vallomásai maradtak meg, de ezeken a dátum 1945. júniusi (nap nélkül). Az ítélet ebben a perben 1948. április 21-én született, a NOT-végzés (Népbíróóságok Országos Tanácsa) dátuma pedig június 25.⁴ Szentkatolnay Dezsővel szemben a nyomozást 1945. július 23-án kezdték meg – még mindig Rézzel és Gyarmatival párhuzamosan, ám közvetlenül Eckl felmentése után –, az elsőbírói (jogerős) ítélet 1946. április 11-én született meg.⁵ Végül Szentendrey ellen 1947 novemberében kezdtek nyomozást, és 1948. december 30-án született meg vele szemben a jogerős ítélet.⁶

2 Új Írás, 1962. július 1.

3 Budapest Főváros Levéltára (BFL), XXV.1.a.1.1945.608.

4 Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (MNL BAZML), XXV.4. 224/1945.

5 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435. Szentkatolnay utal rá, hogy Molnár Dénes hadapród őrmester ügye is kapcsolódott Dorosichoz, ám ennek a peranyagban nincs nyoma. BFL, XXV.1.a.1.1945.1428.

6 MNL BAZML, XXV. 4. 34. doboz 20/1948.

Ezen felül még több perben kerül elő Dorosics ügye (de nem konkrétan a pajta felgyújtásának vádpontja). Szabados Pál tartalékos őrmestert, a 101/34. század gazdasági hivatalvezetőjét a balassagyarmati népbíróság ítélte el 1946 szeptemberében.⁷ Fekete József törzsőrmestert, ugyanezen század tagját (beosztása nem került tisztázásra a per során) a Budapesti Népbíróság ítélte el egy hónappal később.⁸ Deutsch Béla muszos (munkaszolgálatos) zsidó orvossal szemben 1945 júliusában készült vádirat, ám ezt 1946-ban az igazságügy-minisztérium utasítására visszavonták – a peranyagban többször előkerül a pajta felgyújtása, de nem ezzel vádolták Deuschot.⁹ Aigner József orvos zászlóst a dorosicsi kórháztűz sérültjeivel való kegyetlen bánásmód vádjával ítélte el 1947-ben a Szegedi Népbíróság.¹⁰ Nagy József és Kovács János, a 116. számú tabori kórház muszosaihoz beosztott kerethonvédek felett 1949 márciusában a Budapesti Népbíróság hozott ítéletet ugyanezen vád kapcsán – túlélőkkel való kegyetlenkedés –, melyben Nagyot felmentették, Kovácsot pedig halálra ítélték (az ítéletet áprilisban végre is hajtották).¹¹ S végül 1946-ban az ÁVO folytatott nyomozást Mélykuti Orbán kerethonvéd ellen, a nyomozás végig a dorosicsi események körül forgott, ám az ügy végül vádemelés nélkül zárult.¹²

A fentiek vonatkozásában először is rögzítendő, hogy a nyomozások – még a Budapesti Népbíróságon folyt ügyek is – egymástól hermetikusan elzártan történtek, tanügyezés szinte alig akad az ügyekben. A különböző ítéleteket nem használták fel, a más ügyekben rögzített tényállásokkal nem foglalkoztak, a vádiratokat nem vetették össze, s minden bizonnyal így lehetséges, hogy egyszerre több embert is megvádoltak ugyanazon bűncselekmény elkövetésével (a pajtakórház felgyújtására adott parancs kiadásával, illetve a tényleges gyűjtogatással). Az egyetlen érdemi kivétel a Mélykuti elleni nyomozás, melyhez beszerezték a Réz és társa elleni per néhány iratát, illetve meghallgatták a már említett Deutsch Bélát, ennél többet azonban nem tettek, ráadásul ez az ügy, mint alább látni fogjuk, hamvába halt.

7 BFL, XXV.1.a.5.1949.301. Az ítélet szerint egyes munkaszolgálatosokat a visszavonulás során megvert.

8 BFL, XXV.1.a.1.1945.1679. Az ítélet szerint egyes munkaszolgálatosokat késsel, korbáccsal bántalmazott.

9 BFL, XXV.1.a.1.1945.1778.

10 BFL, VII.5.e.1950.1573. és Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XX.1.b.N-fű.1470/1947 és Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára SZMB 2463/1950. és CSM Főügyészség B. 10244/1961. Egyes lapok arról írtak, hogy „*Aigner József nevéhez fűződik a dorosicsi munkaszolgálatos kórház felgyújtása is*”. (Délmagyarország, 1946. március 2.) Valójában ez sem a vádiratban, sem az ítéletben nem szerepelt.

11 BFL, VII.5.e.1950.6882.

12 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBSZTL), 3.1.9. V-102326.

Eckl Gusztáv pere

Az Ecklrel szembeni vádirat a századparancsnokot nem csak a 101/34. számú század vezetőjeként, de a tífuszkórház parancsnokaként is megnevezte. A vádirat tényként kezelte, hogy a kórház ajtaját a keret „*leláncolta*”, a kórházat felgyújtották, a menekülőkre pedig lőfegyverrel – géppisztollyal – lőttek. „*Terhelt 1943 áprilisában Dorosicsban a tífusztelep gondozását és parancsnokságát vette át. Ebben a hónapban, közelebbről meg nem határozható napon a kórház őrsége zsidó munkaszolgálatosok részére szolgáló tífuszkórház ajtaját leláncolta, amikor éjjel a tűz kiütött, a menekülni akarókat fegyverrel és géppisztollyal akadályozták meg a menekülésben. A kórházat felgyújtották. Terhelt a flekktífusztelep parancsnoka volt. Ebben a minőségében a kórház felgyújtását, a menekülés lehetőségét [sic!] neki kellett volna eszközölnie, ezzel szemben – vallomása szerint – a mentés nem működött, mert nem kaptak parancsot, holott a parancsot neki kellett volna kiadni. Ezen esetről 400 ember halt meg.*”¹³ A vádirat szerint ezzel részese volt emberek törvénytelen megkínzásának és kivégzésének.

Eckl PRO-n (Politikai Rendészeti Osztály, itt egészen konkrétan az Andrassy út 60-ban) tett vallomása szerint – melynek keletkezési körülményeiről nem tudunk meg többet – valóban „*átvette*” a kórház vezetését, ám a kórháztüzkor („*a telep ismeretlen körülmények között leégett*”) már nem tartózkodott a helyszínen. A mentés sikeréről vagy sikertelenségéről, parancs hiányáról nem esik benne szó. A peranyagban viszont valóban szerepel egy két héttel korábbi kérdésor, melyre Eckl tömönlatos válaszokat adott. Itt már az áll, hogy átvette a „*flekktífusz telek*” (sic!) gondozását, és hogy a kórházat valakik „*felgyújtották*”. Itt valóban beszélt arról, hogy nem volt parancs a mentésre – noha később azt állította, ott sem volt. A fenti vallomások közötti eltérés vagy a vádlott hazudozására, vagy pedig kikényszerített vallomástételre utalhat. Sajnos nem tudjuk meg, hogyan zajlott Eckl pere, ugyanis az erősen hiányos levéltári anyagban már csak egy dokumentum szerepel: a Budapesti Népbíróság egyoldalas – nem kivonatolt, eredeti! – ítélete, mely szerint Ecklt minden vád alól felmentik.¹⁴ Eckl anyaga az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában sem lelhető fel. Nem tudjuk, milyen mentő vallomások hangzottak el, de talán támpontot adhat egy DEGOB-jegyzőkönyv (Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság), melyben szerepel Eckl neve. „*A 101/34-es század parancsnoka Eckl Gusztáv főhadnagy, nagyon rendes ember volt. 200 főből állt hivatalosan a százada, de Ő felvett mindenkit, aki egyedül kóborolt, hogy baj ne érje és rendes ellátásban*

13 BFL, XXV.1.a.1.1945.608. Kiemelés tőlem – V. L. B.

14 BFL, XXV.1.a.1.1945.608.

részesüljön” – vallotta S. J.¹⁵ Eckl később tanúként szerepelt Fekete József perében, itt rövid, semleges vallomást tett.¹⁶

Réz Miklós és társainak pere (Gyarmati László)

Szükséges előre is rögzíteni, hogy Réz Miklós és társainak (Gyarmati László és Husonyicza János) peranyaga erősen hiányos. A Miskolci Népbíróságon zajlott perből a helyi levéltárban pusztán az ítélet maradt meg. A NOT iratanyagában fellelhető még a NOT-végzés mellett Husonyicza tíz évvel későbbi kérelme a megyei bírósághoz, melyben előzetesben töltött idejének beszámítását kéri.¹⁷ Az ÁBTL-ben a már említett Mélykuti ügyében folytatott nyomozás iratai között található meg Réz nyomozati szakaszban tett vallomása, illetve az elsőfokú ítélet és a NOT-végzés kópiája.¹⁸ Néhány más perben még utalások, iratok fekszenek el az ügy kapcsán. Mindez alapján a teljes történet rekonstruálása nyilván nem lehetséges, de néhány megállapítást így is tehetünk a perről.

Míg Rézzel és Husonyiczával szemben a fő vádpont a munkaszolgálatosok kínzása volt – Réz esetében egyenesen egy muszos lelövése és a dorosicsi tűz túlélőinek kínzása is –, addig Gyarmatit a kórház felgyújtásával vádolták. A vádirat ugyan nem maradt meg, de erre az ítélet világosan utal. Az ítélet maga is rögzítette, hogy a vádlottak a nyomozati szakaszban tett vallomásaikhoz képest lényegesen eltérő vallomást tettek, sőt azokat visszavonták. Az ítélet szerint a vádlottak „*nem adtak elő semmiféle elfogadható indokot*” az eltérésekre és a visszavonásra, így a népbíróság a nyomozati szakaszban tett vallomásokat bizonyítékként kezelte. Az ítélet – mint utalni fogunk rá – főleg Gyarmatit tette felelőssé a kórháztüzért, ám azt is rögzítette, hogy a muszosok gyötrése, dolgoztatása, az „*állatias kegyetlenség*” mind felelősek azért, hogy a zsidó férfiak legyengültek, s így az események „*láncolata folytán [...] a dorosicsi tűz alkalmával [...] igen jelentős részük [...] életét vesztette*”.¹⁹ Rézt és Gyarmatit az ítélet felelőssé tette egy Barta vagy Bartha György nevű muszos megöléséért, továbbá Rézt még egy dorosicsi muszos lelövéséért is (nem a kórháztüz alkalmával).

Gyarmati a forrásokban felváltva szerepel tizedesként, őrmesterként és karpaszományos őrmesterként is, de a lényeg, hogy bizonyosan nem volt tiszt, ellenben alacsony rendfokozatú honvéd volt. Ennek ellenére az elsőfokú ítélet

15 DEGOB 3028.

16 BFL, XXV.1.a.1.1945.1679.

17 MNL OL, XX.4.b.NOT.II.1269/1948.

18 ÁBSZTL, 3.1.9. V-102326.

19 MNL OL, XX.4.b.NOT.II.1269/1948.

megpróbálta bebizonyítani, hogy végig Gyarmati volt a tábor vezetője. „Gyarmati László vádlott az egész bűnügy során azt adta elő, hogy ő csupán a gazdasági hivatalnak volt a vezetője. Ezzel szemben a főtárgyaláson kihallgatott tanúk [...] vallomásai alapján tényként állapítja meg a népbíróság, hogy a dorosicsi tábornak Gyarmati László volt függetlenül az általa állított szolgálati beosztástól a látható vezetője, egyedül ő volt az, aki állandóan a táborban tartózkodott, ahol a legmagasabb katonai rangot viselte, és így őt terheli felelősség a táborban uralkodó embertelen állapotokért, gyilkosságokért, verésekért, rablásokért.”²⁰

Ehhez néhány megjegyzés: tizedes soha nem volt kórházparancsnok. Hadapród őrmester akkor lehetett, ha érettségizett volt és a kötelező – tényleges kétéves – szolgálati idő állt mögötte, de kórházparancsnok akkor sem lehetett. Gyarmati foglalkozása a peranyagban „főző mester”, máshol tejipari munkás. Legalább kérdéses, hogy vezethetett-e egy ilyen alacsony rendfokozatú honvéd kórházat.

Egyébként nem csak Gyarmati állította, hogy ő csak a gazdasági hivatalt vezette. Szabó Joachim túlélő a Kovács János és Nagy József elleni eljárásban így vallott: „Gyarmati László karp. őrmestert ismerem, nevezett a gh. raktárnak volt a vezetője. Nem tudok arról még hallomásból sem, hogy nevezett beteg munkaszolgálatosokat, akik nem tudtak járni, kivégzett volna. Arról sincs tudomásom, hogy a kórház parancsnoka neki vagy másnak ilyen irányú utasítást adott volna.”²¹ Azt mindössze már csak a NOT elutasító végzéséből tudjuk meg, hogy Gyarmati az elsőfokú ítélet után is vitatta – nyilván perorvoslati kérelmében –, hogy ő lett volna a kórház vagy a tábor vezetője. A NOT szerint viszont ez érdektelen, mivel az elsőfokú ítélet „látható”, azaz de facto vezetőről beszélt, nem pedig rendfokozatról. Kényelmes keresztülvágása volt ez egy feloldhatatlan gordiuszi csomónak.²²

Az ítélet szerint a kórház felgyújtásának ötletgazdája nem Gyarmati volt, hanem egy bizonyos „Brandenburg vezérezredes”. Részleteiben: „Gyarmati Lászlónak a balassagyarmati népbiztonság előtt tett 1947. július 2-án tett, és a jelen ítélet indoklásában már kifejtettek alapján bizonyítékként elfogadott vallomásából kitűnően a tűzvész előtt néhány nappal Brandenburg vezérezredes által tartott szemlén és tiszti megbeszélésen Gyarmati László vádlott részt vett, jelen volt annak az álláspontnak a kialakulásánál, mely szerint az lenne a legjobb, ha az egész tábor leégne és a betegek elpusztulnának. Hivatkozott vallomása szerint ő volt az, aki a keretlegénységnek elmondotta, hogy a tisztikar miről tárgyalt, ő volt az, aki ezen közlésével irányt mutatott a legénység

20 MNL OL, XX.4.b.NOT.II.1269/1948.

21 BFL, VII.5.e.1950.6882. Itt röviden megjegyezhető, hogy egyes emlékezések szerint a helyszínen volt egy Gyarmathy György nevű tartalékos gazdasági hadnagy is. BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

22 ABSZTL, 3.1.9. V-102326.

számára, és saját előadása szerint ettől kezdve a legénység állandóan foglalkozott a kórház felgyújtásának a gondolatával.”²³

A kérdéses balassagyarmati vallomás a peranyagban nem maradt meg, megtalálható viszont a Kovács és Nagy elleni eljárás iratai között. Eszerint valóban volt egy látogatás „Brandenburg” részéről, ahol kialakult a fenti álláspont, s ezen Gyarmati jelen volt, azonban a kórház felgyújtását ezután tervezgető keretet éppen, hogy igyekezett tervéről lebeszélni: mikor bizonyos Bahor Antal keret a muszosok „kifüstölését” vette tervbe, „mondottam neki, hogy ne csináljon ilyent, mert leég az egész telep és az egész falu is és mi is bent éghetünk”.²⁴

A történet további megjegyzéseket igényel. „Brandenburg” nevű „vezérezre-des” a Magyar Királyi Honvédségnél nem szolgált. A Magyar Királyi 2. Honvéd Hadsereg, majd annak a visszavonása után a megszállt szovjet területen maradt Magyar Királyi Megszálló Erők vezető orvosa dr. Bandenburg József (és nem „Brandenburg”) orvos vezérőrnagy volt 1942. december 15-e és 1943. augusztus 7-e között. Bandenburg Józsefet a Budapesti Népbíróóság mint fellebbezési bíróság 1947. augusztus 23-án „rendfokozatától való közigazgatási úton történő megfosztásra” ítélte, egy Dorosicstól teljesen független eljárásban (a szűkszávú ítélet szerint felelőssége volt bizonyos muszosok „egészségügyi leromlásában”; erre egy tanút hozott az eljárás).²⁵ 1946. szeptember 20. és 1949. október 1. között magán szemészorvosként működött Székesfehérvárott, majd azt követően SZTK szemész főorvosként ugyanott 1971-ig.²⁶ Semmi nyoma annak, hogy valaha felelősségre vonták volna Dorosics kapcsán, vizsgálati anyaga az ÁBTL-ben sincs. Gyarmati szerepéről: tizedes vagy őrmester egyébként sem valószínű, hogy részt vett volna egy tiszti eligazításokon.

Visszont fennmaradt még két irat, amely alapján a történetnek legalább egy része rekonstruálható. Az egyik beszámoló a dorosicsi eseményekről Deutsch Béla peranyagában maradt meg, annak szerzője minden bizonnyal maga Deutsch, noha önmagára – és mindenki másra – egyes szám harmadik személyben utal, s a szövegen magán nincs szignó. Az irat szerint „április vége felé dr. Szentendrey őrnagy orvos kórház-parancsnok kíséretében egy vezérkari százados jelent meg szemlére. Végignézte a telepet. Természetesen a betegektől tisztes távolságban tartva magát. Azután magához rendelte az orvosokat. Buzdította őket, hogy csak végezzék tovább önfeláldozó munkájukat, mert ő intézkedni fog, hogy a kórháznak minden rendelkezésére álljon, amire szüksége van. Elrendelte, hogy az orvosok a telepen kívül külön házban lakjanak, minden élelemből

23 MNL OL, XX.4.b.NOT.II.1269/1948.

24 BFL, VII.5.e.1950.6882.

25 BFL, XXV.1.b. 507/1947.

26 Szakály Sándor szíves közlése a szerzőnek, 2023. május 13.

*másfélszeres adagot kapjanak, az ápolók szintén élelempótlásban részesüljenek. Ígérte, hogy a keret nem fog a betegekkel foglalkozni, és azt az óhaját fejezte ki, hogy a muszok lehetőleg mindent – még a fegyelmi kérdéseket is – a saját hatáskörükben intézzék el a kórházon belül. Dr. Szentendrey őrnagy a kórház vezetésével dr. Takács musz orvost, akit Miskolcra ismert, bízta meg.”*²⁷ Ezek szerint tehát az utasítás éppen, hogy nem a muszosok legyilkolására, hanem tisztességesebb ellátására vonatkozott. Az eljárás teljesen független Gyarmati ügyétől – ráadásul ugyanezen szöveg Gyarmatit mint verekedő, kegyetlen keretlegényt említi –, így a tudatos torzítás lehetősége elvethető. Szintúgy érdemes jelezni, hogy a szöveg szerint napokkal a kórház leégése előtt a kórházat vezető személy egy muszos orvos lett, ami nem meglepő, tekintve, hogy más muszos kórházakat is vezetett munkaszolgálatos orvos.²⁸ A másik irat a lent tárgyalt Szentkatolnay Dezső perében maradt meg. Itt Szentkatolnay utal rá, hogy nem sokkal a kórház leégése előtt – ő március végére datálja – ott járt egy „vezérkari százados”, akinek már nem emlékszik a nevére, s aki annyit adott utasításba, hogy a betegeknek több gyógyszer kellene.²⁹

Ezt követi az ítélet legkevésbé megalapozott része: Gyarmati részvétele a kórház felgyújtásában. A vallomások alapján a népbíróság „*tényként állapítja meg, hogy a pajta [...] gyújtogatás következtében gyúlt ki, hogy a tűz kitörésekor a pajtának egyébként nyitva lévő kapuk be voltak zárva*”, s hogy „*a keret tagjai rövidesen a tűz kitörése előtt a pajta körül a szabad ég alatt fekvő munkaszolgálatosokat igyekeztek a később leégett épületbe betelerlni*”.³⁰ A vallomások alapján Gyarmati „*a tűz egész folyama alatt jelen volt, parancsokat osztogatott a keretnek, sőt a később kifejtendők szerint is tevékenykedett. Bár az, hogy ki volt az, aki az épületet ténylegesen felgyújtotta, a tűzcsóvát, vagy egyéb tüzet okozó eszközt elhelyezte, vagy lángra lobbantotta, nem állapítható meg, de tényként állapítja meg a népbíróság a fent kifejtettek alapján azt, hogy a tűzokozásnak a kezdeményezője a legénység körében a II. rendű vádlott [Gyarmati] volt, és abból a tényből következtethetően, hogy röviddel a tűz kitörése előtt a pajta körül látták és a tűzvész alatt is mindvégig jelen volt, tevékeny közreműködése is megállapítható.*”³¹ Az ítélet ezen részéhez kevés hozzátennivaló van: nyilván nincs logikai kapcsolat aközött, hogy valaki „*a tűz egész folyama alatt jelen volt*”, s hogy egyben ő maga is kezdte a gyújtogatást; ráadásul maga az

27 BFL, XXV.1.a.1.1945.1778. Röviden lehet rá utalni, hogy Deutsch szerint májusban is volt látogatás „dr. vitéz Csongor ezredes orvos” részéről, aki pedig a kötszerek mennyiségét kevesellte, „rosszallását fejezte ki, hogy a betegek nincsenek elég gyakran kötve”.

28 Lásd pl. Rubányi Imre muszos orvos perét: BFL, XXV.1.a. 2380/1945.

29 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

30 MNL OL, XX.4.b.NOT.II.1269/1948.

31 MNL OL, XX.4.b.NOT.II.1269/1948.

ítélet is önellentmondásba keveredik, mikor Gyarmatit nevezi meg a „*kezdeményezőként*”, majd tisztázza, hogy a konkrét gyújtogató kiléte „*nem állapítható meg*”. S még egyszer: még Gyarmati balassagyarmati vallomásában is azt állította, hogy ellene volt a gyújtogatók gondolatának (ha az egyáltalán felmerült).

S végül még egy részt kell megvizsgálni a Réz és társai ügyében hozott ítélet kapcsán: eszerint a lángoló pajtából kiszaladó muszosokra Gyarmati és társai tüzet nyitottak. (Bár az ítélet rögzítette, hogy a pajta kapuja vagy kapui be voltak zárva, a bezárásért érdekes módon konkrétan nem ítélték el Gyarmatit.) Az ítélet szerint a lövéseknek halálos áldozatai is voltak (erre még visszatérünk). Gyarmati Balassagyarmaton tett vallomásában nem tagadta, hogy puskával leadott egy lövést, ám szerinte ez azért történt, mert elesett, és a fegyver véletlenül exponált. Az ítélet ezzel szemben azt rögzítette, hogy „*Gyarmati László kezdte meg a tüzelést*”, hogy „*mindvégig [...] géppisztoly volt nála*”, nem pedig puska, s hogy később is akadályozni akarta a sebesültek kötözését.

A történet ezen részéhez néhány megjegyzés és forrás. Géppisztolya alapvetően nem volt a muszosokat őrző keretnek, noha nem lehetetlen, hogy valaki géppisztolyt szerezzen a fronton. Másképp emlékezett viszont több muszos orvos az eseményekre – ismét a Gyarmati elleni eljárástól függetlenül. A Deutsch Béla ügyében megmaradt terjedelmes emlékezés, melyet már idéztünk, pusztán figyelmeztető lövésekről számol be – nehogy a lángoló muszosok felgyújtsák a többi épületet –, agyonlőtt halottokról nem, pusztán eltalált egyénekéről. A szöveg szerint a sérültek ellátását a zsidó és nem zsidó orvosok és ápolók azonnal megkezdték.³² A Mélykúti Orbán elleni nyomozásban több muszos orvost és/vagy túlélőt is meghallgattak. László Jenő orvos három lőtt sérültet kezelt, agyonlőtt muszosról nem beszélt.³³ Herczeg Endre túlélő összesen két lőtt sérültről tudott.³⁴ Az ügyben ismét meghallgatták magát Deutschot is, aki ekkor arról beszélt, hogy „*a tűzről úgy értesültünk, hogy a mellénk rendelt keret tagjai* riadót rendeltek el a mentésre”.³⁵ Utóbbi szerint tehát a keret nemhogy akadályozta a mentést, hanem riadót rendeltek el a muszosok mentésére. Arra, hogy miért nem tudtak kijutni a muszosok a pajtából, három vallomás reflektált. László szerint valóban el lehetett torlaszolni az ajtó, ám ebből csak a maradványok alakzatából következtetett. Deutsch szerint viszont egyszerűen „*a betegek azért nem tudtak kimenekülni a tűzből, mivel súlyos flekktífusszal félig eszméletlen állapotban feküdtek*”. S végül Haas Egon utalt rá, hogy ledőlt romok torlaszolták el a kijáratot, de végül ő maga is ki tudott jutni.³⁶ A nyomozati

32 BFL, XXV.1.a.1.1945.1778.

33 ÁBSZTL, 3.1.9. V-102326.

34 ÁBSZTL, 3.1.9. V-102326.

35 ÁBSZTL, 3.1.9. V-102326. Kiemelés tőlem – V. L. B.

36 ÁBSZTL, 3.1.9. V-102326.

anyagban mindössze egyetlen tanú vallotta a népbíróság által is osztott verziót az eseményekről: Katona Szilárd kommunista újságíró, Eckl századának volt tagja szerint az ajtót lezárta a keret, és számos muszost agyon is lőtték (igaz, mint bevallotta, ő ott sem volt, hanem egy parasztházban volt a kórháztűz alatt).³⁷

Az ügyben Rézt és Gyarmatit halálra ítélték – az ítéleteket 1948. augusztus 27-én végre is hajtották Miskolcon –, Husonyicza pedig életfogytiglani kényszer munkát kapott muszosok kínzásáért és egy zsidó (a tüzesettől független) lelövéséért, melyet 1958-ban kegyelemből 15 év börtönre változtattak át.

Szentkatolnay Dezső pere

A harmadik népbírósági per, mely tárgyalta a dorosicsi kórháztűzet, Szentkatolnay Dezső nyugállományú hivatásos alezredes pere volt. Röviden lehet utalni rá, hogy a nyomozásban Gyarmati is vallomást tett, ebben nyilvánvalóan kisebbiteni akarta saját szerepét, hiszen magára teljesen semleges aktorként utal.³⁸ Szentkatolnay PRO-n tett első vallomása (1945. július 23.) szerint „Dorosicsnak ekkor én voltam az állomásparancsnoka. A több és több beteg miatt a kórház mind jobban terjedt. [...] A kórházban teljesített szolgálatot Kovács ápoló. Neki adtam ki azt a rendelkezést, hogy a muszokat lőjje agyon. Arról nincs tudomásom, hogy Kovács ezt végre hajtotta volna [...] Április 8 [után eltávoztam]. Eltávozásom előtt az előbb említett Kovács ápolónak kijelentettem, hogy távozásom után a kórháznak szolgáló épületeket gyűjtsa fel, hogy ily módon elpusztuljanak a tetvek és a zsidók. Arra nem adtam parancsot, hogy az égő épületekből ne engedjék ki a beteget.”³⁹ Ezt másnap újabb vallomással egészítette ki. Ebben többek között ezen sorok szerepeltek: „Mind anyai, mind apai ágon sváb származású vagyok. Fiatal korom óta meggyőződéses antiszemita vagyok. [...] Antiszemitizmusom hatására adtam ki Kovács tizedes dorosicsi kórház ápolónak a parancsot a zsidók agyonlövésére és a kórház felgyújtására”.⁴⁰ A nyomozati szakaszban nejt, Csulai Erzsébetet is eljárás alá

37 ÁBSZTL, 3.1.9. V-102326. Mindez persze nem zárja ki, hogy máshol, más emlékezők is így vélekedtek, például Zelk Zoltán.

38 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

39 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

40 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435. Mások is hangsúlyozták a dorosicsi keret vélt sváb etnikumát. Lásd például Bihari József cikkét: „A kórház fegyveres őrei dunántúli sváb honvédek voltak” (Új Élet, 1983. november 1., 3.). Itt érdemes utalni rá, hogy az összes, népbírósági eljárásokból ismert dorosicsi kerethonvéd budapesti vagy észak-magyarországi születésű volt, és családnevük, illetve szülei családneve szláv származást feltételez. Bár nem keretek voltak, hanem század- és zászlóaljparancsnokok, de Eckl erdélyi, Szentkatolnay pedig hevesi származású volt. Utóbbi egyébként utalt rá, hogy a „sváb” szót a detektív forszírozta, ő maga nem tudott németül, ahogyan már szülei sem. BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

vonták: a gyanú szerint férje az ő utasítására köttetett ki munkaszolgálatosokat. (Ő maga tagadta ezt, ám férje elismerte az előzetes letartóztatásban tett vallomásában.⁴¹) A vádiratot ennek megfelelően fogalmazták meg. Annak nem csak az volt a része, hogy Szentkatolnay sváb („*I. r. terhelte erősen nemzeti szocialista felfogású, zsidóellenes beállítottságú ember volt – ez nem is csoda, hiszen vallomásaiban maga mondja, hogy úgy apai, mint anyai ágon sváb származású*”), de az is, hogy „*a dorosicsi tüfuskórház felgyújtására és a menekülni akarók agyonlövésére is I. r. terhelte adta ki a parancsot*”.⁴² A vádirat szerint neje a vádlott „*rossz szelleme*” volt.⁴³ A vádiratot Ferencz Tibor népegészorvos írta, aki maga is a munkaszolgálat túlélője volt.⁴⁴

A tárgyaláson a terheltek már mást vallottak. Szentkatolnay itt világosan tagadta, hogy köze lett volna a kórháztüzhöz. Szerinte a kórház a „*munkaszolgálatosok gondatlanságából*” gyulladt fel. Mint utalt rá, a vallatás során „*megkínózták*”, ezért visszavonja nyomozati szakaszban tett vallomását. A periratokban nincs nyoma annak, hogy a megkínzásra tett megjegyzését ellenőrizték volna, orvosi vizsgálatról nem esik szó.⁴⁵ Mint itt tisztázta, neje sosem szólt bele „*katonai ügyekbe*”. Neje hasonlóan vallott a tárgyaláson: férjével mindössze egyszer nyaralt együtt szolgálati területen, és sosem szólt bele férje munkájába.⁴⁶ A vád tanúi alig reflektáltak a dorosicsi tüzre, főleg a muszosok megverése volt a vallomások témája.⁴⁷ Pusztán egy tanú állította, hogy hallomásból tudja: a vádlott utasítására gyújtották fel a kórházat.⁴⁸ Az elsőfokú ítélet szerint Szentkatolnayt halálra, nejét pedig öt év kényszermunkára ítélték. Érdekes módon a népbíróság bizonyítékként fogadta el az előzetes letartóztatásban tett vallomásokat – azaz azt a szöveget is, ahol Szentkatolnay beismeri a kórház felgyújtását –, de az ítélet mégsem utalt egyáltalán Dorosicsra, a halálos ítéletet muszosok kínzásáért kapta. Az ítélet tényállásként kezelte, hogy neje „*uszította*” őt a muszosok ellen.⁴⁹

Az ügy így is, úgy is a NOT elé került volna, mert a tanácsvezető bíró, Készmárky Ernő 1946. április 11-én különvéleményt nyújtott be: eszerint Szentkatolnay büntetése aránytalan, ugyanis „*olyan adat nem merült fel, hogy ténykedése*

41 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

42 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

43 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

44 ÁBSZTL 3.1.9. V. 129355/b.

45 Szentkatolnay és neje legalább kilenc tanú, köztük a Szentkatolnayt ellátó orvos idézését kérték a perben, erre nem került sor. BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

46 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

47 Röviden lehet utalni rá, hogy egy ettől független, debreceni perben is több tanú állította: Szentkatolnay szigorú zászlóaljparancsnok volt, aki sokszor büntette a muszosokat. Az ügyben Szentkatolnay is vallomást tett, de a kórháztüzet a per csak egészen futólag említi. HBML, XXV. 1. 512/1945.

48 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

49 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

következtében emberéletben esett volna kár”.⁵⁰ Ez sajátos vélemény volt, hiszen a népbíróság elfogadta a nyomozati szakaszban tett vallomást, ott pedig Szentkatolnay elismerte a több száz áldozattal járó kórházi gyújtogatást. Az ítélettel szemben Szentkatolnay kegyelmi kérvénnyel élt – ebben különös módon direkt utalt arra, hogy nem felelős a dorosicsi eseményekért, noha azok nem képezték az ítélet részét –, neje pedig fellebbezett. Az ítélet Csulai Erzsébetre vonatkozó részét a NOT 1947. szeptember 3-án megsemmisítette, s a hölgyet szabadlábra helyezte. Csulai így 1945 novemberétől majdnem két évet töltött szabadságától megfosztva, részben rabkórházban, ugyanis mint egy beadványában írta, a vádak hatására idegösszeroppanást kapott. Szentkatolnay büntetését a köztársasági elnök életfogytiglani kényszermunkára változtatta.⁵¹

A peranyaghoz tartozik még egy hosszas beadvány, melyet Szentkatolnay írt a népbíróságnak. Ebben utal rá, hogy mindössze két napot volt Dorosicsban, s mikor kitört a tűz – ezt ő május 1-re datálta –, már hetek óta máshol járt. Szentkatolnay utalt rá, hogy akár névtévesztés is történhetett: „*Hallomásból tudom, hogy egy fatális tévedés és félreértés az oka az egésznek, mert ezen dorosicsi kórháznak a parancsnoka egy Szentkatolnay őrnagy-orvos volt, de nem én, én zászlóaljparancsnok voltam, csak orvos lehet kórházparancsnok. Csodálatos tévedés, hogy a kórházparancsnokot is Szentkatolnay Dezsőnek hívták*”.⁵² Ugyan másik Szentkatolnay Dezsőt nem találtunk, de Miskolcon valóban népbíróság elé állt Szentkatolnai (Sztoklász) Győző nyugállományú orvos ezredes. A vád vele szemben teljesen más volt (a miskolci hadikórház Vágsellyére való telepítése 1944 novemberében), de ez alól felmentették, mert csak parancsot teljesített, és ezt a NOT helyben is hagyta.⁵³ A peranyagból nem derül ki, volt-e köze Dorosicsához. Érdekesség, hogy a névcserére való utalás nem hangzott el Szentkatolnay tárgyalótermi védekezésében, az viszont valahogy mégis tudomására jutott a jól értesült kommunista újságírónak – egyben a munkaszolgálat túlélőjének, s később az állambiztonság ügynökének –, Zsadányi Oszkárnak. Zsadányi így írt Dorosics kapcsán az Új Élet hitközségi lapban: „*higgyék el, annyira mindegy, hogy az első vagy a második számú Szentkatolnay pribéket ítélik el azért a dorosicsi tűzért*”, mert a lényeg, hogy „*rávilágított, hogy [...] nem munkára, hanem megsemmisítésre hurcolták el*” a muszosokat. A cikk hangsúlyozta: „*nem a németek, nem a nyilasok, hanem Horthy tisztjei avatták fel a békés falut a szörnyűségek szimbólumává*”.⁵⁴

50 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

51 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

52 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

53 MNL OL, XX.4.b.NOT.VI.1556/1947.

54 Új Élet, 1947. szeptember 18. Kiemelés az eredetiben – V. L. B.

Talán volt ott másik Szentkatolnay, talán nem, a rendelkezésre álló adatokból nem állapítható meg. Érdeemes viszont részletesen idézni Szentkatolnay beadványának azon részét, mely az előzetesben történt vallatásának körülményeit írja le, s mely segít kontextusba helyezni beismerő – később visszavont – vallomását, sváb származására tett degradáló utalásait, illetve a tényt, hogy még a népbíróság sem merete konkrétan a dorosicsi tűzért halálra ítélni. Erről így írt az ekkor 58 éves nyugalmazott tiszt: „1945. július 10-én a lakásomról vittek őrizetbe a VIII. ker. kapitányságra, innen vittek át az Andrássy út 60-ba, ahova kb. 12-kor érkezünk be. Még ezen a napon kb. 16 óra[kor] »kihallgatásra« vittek az I. emeletre. A detektívszobába belépve a kísérőm így szólt hozzám: »No itt vagy, piszkos gazember?« Tiltakoztam ez ellen a modor ellen, mire hirtelen kétoldadról úgy ütöttek arcul, hogy az orrom betört. Az orrom még ma (augusztus 14-én is) fáj és eltorzulást mutat. Ezután leguggoltatott és hosszú ideig így beszélt velem. Az orrom vére közben a ruhámra és a padlóra folyt.”⁵⁵

Ezt követően egyéb részleteket oszt meg az iratban, például, hogy neje elleni vallomásra akarták rábírní. Mikor ezt megtagadta „többször a fejemre és a két fülemre ütött. [...] Egy másik detektív egyidejűleg a hátam mögött állva ökölrel a hátamat verte és többször belém rúgott.” „Ezután a cipőmet le kellett vetnem, hárman a kezem megkötötték a térdem alatt, majd a hátamra fektettek és hárman egymást felváltva gumibottal verték a talpamat. Ekkor sem ismertem el azt, amit a Feleségemre mondott. A kötelékemet ekkor feloldották”. „Majd ezt kérdezte: »Hogy adtál parancsot disznó kutya a kórház felgyújtására és a muszosok agyonlövésére?« Válaszom: »én ilyen parancsot soha senkinek nem adtam.« »Nem adtál?!« »Nem!«”. „No gyerünk csak!« Kijelentéssel egyidejűleg újra megkötöztek, de most a térdem alatt egy kb. kétujjnyi vastag rudat is dugtak át és annak a végét két asztalra helyezték. Ennek következtében én iszonyúan kellemetlen érzéseket érezve fejjel lefelé a levegőben lógtam. Ezután hárman, egymást háromszor felváltva gumibottal verték a talpamat. Kétszáz és egynéhány ütést számoltam meg. Közben felváltva ismételték az előbbi két kérdést. A válaszom »nem« volt. Ezután elaléltam. Magamhoz térítettek és újra verték a talpamat, ismételve az előbbi két kérdést. Közben az egyik torkomra lépett. Ekkor egész össze voltam már verve, hogy minden erkölcsi és fizikai erőm elhagyott és kényszerülve voltam elismerni, hogy a feleségem kívánságára egy muszt megfenyítettem, és hogy parancsot adtam a kórház felgyújtására, és a muszosok agyonlövésére egy, a kórházhoz tartozó tizedesnek”.⁵⁶ A verés másnap folytatódott, ekkor már „egy női nyomozó és 4 egykori munkaszolgálatos”

55 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

56 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

kínózta – noha nem derül ki, honnan tudta, hogy kínzói volt muszosok. Szentkatolnay szerint újra felkötötték és addig verték, amíg „összezsínáltam magamat a kínzások következtében”.⁵⁷ A beadvány szerint július 24-én és augusztus 9-én újra megverték. A verések hatására eszébe jutott, hogy megöli magát, és az egyik nyomozó utalt is rá kínzása közben, hogy már vertek agyon embereket vallatás alatt az Andrassy út 60-ban. „Egyszerűen a dolgod felől is jelentem, hogy öngyilkos lettél”.⁵⁸

Szentkatolnay a fizikai mellett a lelki nyomásgyakorlásról is beszámolt. A nyomozók átadtak neki egy levelet bántalmazásakor, melyben az állt, hogy a neje mérget vett be, és haldoklik. „Kértem, hogy engedjenek ki, szeretném látni, megszókolni. Kérelmemet a detektívfelügyelő megtagadta”.⁵⁹ Később kiderült, hogy ez hazugság volt. Szentkatolnay utalt rá, hogy 46 éves nejét is megverték a vallatáskor, de ezzel neje a tárgyaláson nem érvelt. Itt röviden lehet még rá utalni, hogy egy másik beadványában arról panaszkodott, hogy jegygyűrűjüket elvették tőle és feleségétől, s azt nem adták vissza.⁶⁰ Ez nem tűnik meglepőnek, más, az Andrassy út 60-ban megkínzott rabok is beszámoltak értékes személyes tárgyaik eltűnéséről, az ügyben belső vizsgálat is indult.⁶¹

Az összegabalyodó narratívák egyáltalán nem zavarták a korabeli sajtót. A *Felvidéki Népszava* megírta, hogy a vádirat szerint Réz és Gyarmati voltak felelősök a „gyilkos sortűz[ért] a felgyújtott kórházból menekülő betegekre”.⁶² A *Kossuth Népe* is tisztázta, hogy a halálos ítéletet a dorosicsi „haláltáborban” történt gyilkosságokért kapták.⁶³ Majd kivégzésük után így írt a *Világosság*: „Felakasztották a két dorosicsi tömeggyilkost, akik felgyújtották a dorosicsi tífuszkórházat és az égő épületből menekülő munkaszolgálatosokat géppisztollyal lelővöldözték”.⁶⁴ Pedig a *Felvidéki Népszava* már 1945-ben megírta, hogy „1943 márciusában [sic!] a dorosicsi barakktáborban az éhségtől, fagytól és tífusztól elgyötört munkaszolgálatosok feküdtek tehetetlenül, Szentkatolnai Dezső, parancsnok gépfegyveresekkel vétette körül a tábor és parancsot adott a felgyújtására. Az égő házakból menekülő munkaszolgálatosokat sortűzzel kergette vissza a biztos tűzhalálba.”⁶⁵ Majd ismét a *Kossuth Népe* 1946-ban: „Kötélhalálra ítélték Szentkatolnai munkászászlóalj parancsnokot [...] a vádirat szerint ő volt az, aki

57 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

58 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

59 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

60 BFL, XXV.1.a.1.1945.3435.

61 ÁBSZTL, 3.1.9. V. 129355/b.

62 *Felvidéki Népszava*, 1947. szeptember 19.

63 *Kossuth Népe*, 1948. június 27.

64 *Világosság*, 1948. augusztus 29.

65 *Felvidéki Népszava*, 1945. július 22.

felgyújtatta a dorosicsi munkaszolgálatosok kórházát, melyben a szerencsétlen betegek benn égtek". Utóbbi cikk nem felejtette el tisztázni, hogy az eredeti családnév német volt.⁶⁶

Szentendrey László pere

Végül Szentendrey (Vlasics) László orvos őrnagyot távollétében vádolták meg és ítélték el, következésképpen peranyaga is igen rövid. A nyomozati összefoglaló szerint nem tudták megerősíteni a muszos tanúk, hogy a kórházat Szentendrey utasítására gyújtották volna fel.⁶⁷ A vádirat szerint „*a dorosicsi kórház leégését neki jelentették, mint parancsnoknak*”, azt „*gyújtogatás okozta*” – de nem tette egyértelművé, milyen szinten tartotta felelősnek Szentendreyt. Az ítélet hivatkozott a Réz-perre is, és arra jutott, hogy „*1943. tavaszán vádlott volt a [...] dorosicsi kórháznak parancsnoka*”, ez utóbbit felgyújtották, s vádlott „*a tüzeset után olyan utasításokban és kitanításokban részesítette az őrséget, hogy a tűz miatt akkor senkit sem vontak felelősségre. A tűz és az azt követő lövöldözés több száz munkaszolgálatos halálát okozta. Vádlott ezen cselekedeteivel a Nbr. 15. §. 2. pontja szerinti népellenes büntett tényálladéki elemeit kiérdemelte*”.⁶⁸ Itt ismét nem teljesen világos, milyen felelőssége volt a kórház-tűzben, de annyi bizonyos, hogy ez az ítélet is megnevezett egy újabb embert, mint kórházparancsnokot. A lapok megírták, hogy elítélték „*a dorosicsi kórház parancsnokát*”, részletekbe nem mentek bele.⁶⁹ Megjegyzendő, hogy Aigner József orvos zászlós perújítási ügyében a Hadtörténelmi Intézet 1962-ben szakvéleményt állított ki, mely szerint: „*A perújrafelvételhez kért egyik nyilatkozatból kiderült, hogy a 117-es [korosztályos] táborig kórház parancsnoka Szentendrey László őrnagy volt. Ez a név szerepel a kórházi értesítőn is. Kutatásaink során találtunk két kórtörténeti lapot, melyen dr. Szentendrey László százados aláírása található 1942-ből. [...] A két aláírás teljesen elüt egymástól, természetesen az is lehetséges, hogy két dr. Szentendrey László volt.*”⁷⁰

66 Kossuth Népe, 1946. április 12.

67 MNL BAZML, XXV. 4. 34. doboz 20/1948.

68 Uo.

69 Észak-Magyarország, 1948. december 31.

70 CSML CSM Főügyészség B. 10244/1961.

Magyarázat-lehetőségek a dorosicsi tragédiára

A dorosicsi kórháztűzre a fennmaradt népbíróági iratok alapján több magyarázattal szolgálhatunk. Az egyik a legkézenfekvőbb: mint a különböző eljárásokban a vád tanúinak egy része, a nyomozati szakaszban tett vallomások, illetve más, az eljárásoktól független emlékezések – DEGOB, más emlékezések (Löwy, 2014) – állítják, a keretlegénység vagy egyes tisztek kitervelték a kórház felgyújtását, esetleg a kerethonvédek felsőbb utasításra cselekedtek, a kórház ajtaját vagy ajtajait valamilyen módon eltorlaszolták, a kórházat a betegekre gyújtották, s végül a menekülőket lelőtték, illetve a betegek mentését akadályozták. A céljuk a munkaszolgálatosok kiirtása volt.

Ez a magyarázat viszont további kérdéseket vet fel, melyekre a peranyagok nem tudnak megnyugtató választ adni. Kik tervelték ki a kórház felgyújtását? Ha elfogadjuk, hogy Ecklt legitim eljárás keretében mentették fel, akkor is elhangzik több név: Gyarmati, „Brandenburg” vagy Szentkatolnay. A felgyújtást Gyarmati „Brandenburgera” fogta egy jogerősen elfogadott vallomásban, Szentkatolnay pedig magára vette egy szintúgy jogerősen elfogadott vallomásban. Melyik állítás a helyes? És ha elfogadjuk, hogy Szentkatolnayból erőszakkal verték ki a vallomást, akkor kicsoda „Brandenburg”, akinek sem a neve, sem a rendfokozata nem stimmel? Ha azonos Bandenburg Józseffel, akkor miért nem folytattak vele szemben nyomozást? Hogy lehetséges, hogy Gyarmati volt a kórházparancsnok, ha nem volt orvos, s rendfokozata is igen alacsony volt? S ha a Szentendrey-per ítélete hivatkozott a Réz-per anyagára, hogyan juthattak arra, hogy Gyarmati és Szentendrey egyszerre volt a kórház parancsnoka? S ha valóban a keret lőtte le a menekülő muszosokat, honnan volt gépfegyverük? Miért számoltak be a perekől független nyomozás keretében muszos orvosok alig néhány lőtt sérültről, halotról? Miért vallották egyes orvosok, hogy a keret segíteni akart a sérülteken? Amennyiben valóban a muszosok megsemmisítése volt a cél, miért csak az egyik kórházat gyújtották fel? (A legtöbb forrás az egyes számú pajtakórházat nevezi meg a tragédia helyszínéként.) Miért hagytak életben olyan sok más muszost? (A legtöbb forrás több ezer főben határozza meg a muszosok számát.⁷¹) És egyáltalán: ki adna utasítást egy barakktelepen gyújtogatásra késő tavasszal? Mint Gyarmati utalt rá: az ilyesmi valóban a többi épület leégésével és a nem zsidó személyzet halálával fenyegethetett volna.

A kórháztűzre további magyarázatok is lehetségesek. Mint utaltunk rá, a kórháztűz utáni honvédségi nyomozás arra jutott, hogy a muszosok cigarettáztak, és egy baleset folytán égett le a kórház. Itt érdemes utalni rá, hogy nem csak ez

71 Lásd például BFL, XXV.1.a.1.1945.1778.

a nyomozás jutott hasonló eredményre. A Mélykuti Orbánnal szembeni nyomozás során Lugosi László muszos orvos vallotta, hogy közvetlenül a kórháztűz után ő maga is dohányzásra gyanakodott.⁷² Itt lehet utalni egy érdekes adatra, mely egy, a dorosicsi eseményektől teljesen független népbírósi perben hangzott el. A Miskolci Népbírószágon zajlott egy főhadnagy pere, akit szovjet civilekkel szembeni kegyetlenkedés vádjával ítélték halálra, és végeztek ki 1948-ban. Ugyan a perben számos problémás elem, koncepciózus motívum kerül elő, mégis érdemes foglalkozni két vallomással, hiszen a vádnak nem képezte részét a dorosicsi kórháztűz, tehát nem volt okuk hazudni a tanúknak ezen részlet kapcsán. Az eljárásban Paktorovics Gyula muszos arról beszélt, hogy „*a fel nem robbant aknákat és bombákat [...] egy szekéren Dorosicsba szállítottuk és a tífusz kórház udvarán helyeztük el a robbanószerkeket*”.⁷³ Ugyanebben az eljárásban Kőrösi Endre muszos arról tett vallomást a PRO-n, hogy a kérdéses főhadnagy „*a fel nem robbant lövedékeket*” a muszosokkal együtt „*a szomszédban lévő dorosicsi kórházba szállíttatta*”.⁷⁴ Az eljárásban nem merült fel, hogy a kérdéses főhadnagy egyáltalán jelen lett volna Dorosicsban, vagy bármifajta köze lett volna a kórháztűzhez. Rothbart Sándor muszos orvos ezen felül a Mélykuti Orbán elleni eljárásban homályosan utalt rá, hogy a pajtában vagy gyúlékony anyagokat tároltak, vagy pedig a pajta erősen gyúlékony szerkezet volt.⁷⁵ A gyúlékony anyagok vagy robbanószerkezt jelenléte magyarázatot adhat arra, hogy a cigaretázásból miért lett ilyen hamar tűzvész, igaz, robbanásokról a források nem számolnak be. A robbanószerkezt jelenlétét tehát csak egy lehetséges magyarázatként tudjuk kezelni, mely a népbírósi eljárások egyike során előkerült.

A fentiekhez még egy lehetséges forgatókönyvet kell hozzátenni. A fronton éjjel kigyulladt tábori kórház nyilván másokban is felvethette a szabotázs, esetleges partizántámadás lehetőségét. Deutsch Béla már idézett leírása szerint a kórház leégése után „*hirtelen autón megjelent egy német különítmény. Pillanatok alatt géppisztolyos katonák vették körül a leégett istálló mellett lévő IV-es kolhozot. Amint kb. 10 perces magyarázkodás után kiderült, azt hitték, hogy partizán támadásról van szó. Mikor megtudták a valót, nyugodtan elvonultak. Közben azonban a IV-es kolhozban lévők összefüggést láttak a tűz és a német katonák megjelenése között és meg voltak győződve, hogy most rajtuk a sor.*”⁷⁶ Ez két következtetésre enged: az egyik, hogy a kórháztűz után egy harmadik

72 ÁBSZTL, 3.1.9. V-102326.

73 MNL BAZML, XXV.4. 151/1948. A kérdéses főhadnagy leszármazottjainak egy része arra kérte ezen sorok íróját, hogy a vádlott nevét ne közölje. Ennek ellenére a levéltári hivatkozást az ellenőrizhetőség kedvéért megadtam.

74 MNL BAZML, XXV.4. 151/1948.

75 ÁBSZTL, 3.1.9. V-102326.

76 BFL, XXV.1.a.1.1945.1778.

narratíva is lábra kapott, mely szerint a közelben tartózkodó németek felelhetek a tömeggyilkosságért. A másik: a keret okkal gyanakodhatott szovjet partizánok jelenlétére a támadás során. Megtörténhet, hogy a lövöldözés a keret partizán-támadás miatti pánikreakciójának eredménye volt, noha megjegyzendő, hogy a Jad Vasem gyűjtése szerint egyetlen dorosicsi elhunyt muszos sem lett lőtt seb áldozata.⁷⁷ Röviden hozzátehető, hogy Bihari József muszos emlékiratában beszámolt arról, hogy legalább egy másik esetben megtörtént a felelőtlenség-ből fakadó pajtatűz: emlékezése szerint a keleti fronton hallotta a (Dorosicstól független) történetet, miszerint 24 muszos égett benn egy pajtában, amely cigarettázás miatt gyulladt ki. Bihari arról írt, hogy látta is az áldozatok tömegsírját.⁷⁸ Persze egyfajta „vándormotívumról” is szó lehetett. Császár János honvéd főtörzsőrmestert 1945 júliusában állították népbíróság elé Szegeden, a vádirat szerint – többek között – 300 beteg munkaszolgálatosra rágyújtott egy pajtát a bori koncentrációs táborban. Ám a tárgyalás során a koronatanú, Nagyszegi László visszakozott, mondván: ezt csak szóbeszédből hallotta. Sajnos nem derül ki, hogy konkrétan ezért is elítélték-e Császárt, ugyanis az ítélet hiányzik a peranyagból, mindenesetre Császárt halálra ítélték, és 1945. augusztus 3-án kivégezték.⁷⁹ Várkonyi István harkai zsidó rendőr népbírósági perében szintűgy előkerült, hogy a németek állítólag fel akarták gyújtani a tífuszos barakkot.⁸⁰

A fent tárgyalt eljárásokkal nem az a probléma, hogy a magyar honvédek között keresték a dorosicsi kórház tűz felelőseit. Könnyen elképzelhető, hogy tényleg felgyújtották a dorosicsi pajtakórházat, hogy tényleg lezárták a pajta ajtaját, és hogy tényleg tüzet nyitottak a menekülő zsidókra. Önmagában nem is az a probléma, hogy egy cselekmény miatt többeket ítélték el, esetleg több eljárásban (ennek, különösen a meglehetősen sajátos performa, a népbíróság esetében lehetett volna akár tényleges többes elkövetői alakzat esetén is az eljárásbeli oka). A probléma, hogy az azonos cselekményre vagy cselekményrészre jogerősen megállapított tényállások egymástól különböznek vagy esetenként egymást kizáróak. Ezen felül olyan dolgokat is be akartak bizonyítani – például Gyarmati táborvezetői mivoltát, vagy egy nem létező „vezérezredes” utasítását a kórház felgyújtására –, melyek nemes egyszerűséggel az objektív tényeknek nem feleltek meg. Hogy ki a felelős a kórház leégéséért: a kérdést máig homály fedi. A több éves kutatómunka végén pontosan ugyanannyit tudunk elmondani a tragikus eseményekről, mint előtte: 1943. április 29-én este 10 és 12 óra között leégett a dorosicsi pajtakórház, legalább 396 munkaszolgálatos halálát okozva.

77 YVA, O.41/1317.

78 YVA, O.33/10887.

79 MNL CSML XXV.8. 206/1945.

80 BFL XXV.1.a. 1754/1947.

Felhasznált irodalom

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.9. V-102326.
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.9. V. 129355/b.
Budapest Főváros Levéltára, VII.5.e.1950.1573.
Budapest Főváros Levéltára, VII.5.e.1950.6882.
Budapest Főváros Levéltára, XXV.1.a. 1754/1947.
Budapest Főváros Levéltára, XXV.1.a. 2380/1945.
Budapest Főváros Levéltára, XXV.1.a.1.1945.608.
Budapest Főváros Levéltára, XXV.1.a.1.1945.1428.
Budapest Főváros Levéltára, XXV.1.a.1.1945.1679.
Budapest Főváros Levéltára, XXV.1.a.1.1945.1778.
Budapest Főváros Levéltára, XXV.1.a.1.1945.3435.
Budapest Főváros Levéltára, XXV.1.a.5.1949.301.
Budapest Főváros Levéltára, XXV.1.b. 507/1947.
Braham, R. L. (1997). *A népirtás politikája: a holocaust Magyarországon*. 2. Belvárosi Kvk.
Csongrád Megyei Főügyészség, B.10244/1961.
Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság, 3028.
Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, XXV. 1. 512/1945.
Lőwy D. (2014). Valójában mi is történt Dorosicsban? A hetven évvel ezelőtti vizsgálat megbízhatósága. *Kritika*, 43(1-2), 2–6.
Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XXV.4. 224/1945.
Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, XXV. 4. 20/1948.
Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, XXV.8. 206/1945.
Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, SZMB 2463/1950.
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, XX.1.b.Nfü.1470/1947
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, XX.4.b.NOT.VI.1556/1947.
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, XX.4.b.NOT.II.1269/1948.
Sz. N. (1945, július 22). *Felvidéki Népszava*.
Sz. N. (1946, április 12). *Kossuth Népe*.
Sz. N. (1947, szeptember 18). *Új Élet*.
Sz. N. (1947, szeptember 19). *Felvidéki Népszava*.
Sz. N. (1948, június 27). *Kossuth Népe*.
Sz. N. (1948, augusztus 29). *Világosság*.
Sz. N. (1948, december 31). *Észak-Magyarország*.
Sz. N. (1962, július 1). *Új Írás*.
Yad Vashem Archives, O.33/10887.
Yad Vashem Archives, O.41/1317.

A cikk APA szabály szerinti hivatkozása

Veszprémy L. B. (2024). Lángok a sötétben Elhibázott népbíróvási eljárások az 1943. április 29-i dorosicsi kórháztűz kapcsán. *Belügyi Szemle*, 72(8), 1405–1425. <https://doi.org/10.38146/BSZ-AJIA.2024.v72.i8.pp1405-1425>

Nyilatkozatok

Összeférhetetlenség

A szerző nem jelentett összeférhetetlenséget.

Finanszírozás

A szerző nem kapott pénzügyi támogatást a kutatáshoz, a szerzőséghez és/vagy a cikk publikálásához.

Etikai nyilatkozat

Jelen cikkhez nem kapcsolódik adatkészlet.

Nyílt hozzáférésről szóló tájékoztatás

Jelen cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC-ND 2.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje feltüntetésre kerülnek.

Levelező szerző

A cikk levelező szerzője Veszprémy László Bernát, aki a veszpremyl@gmail.com e-mail címen érhető el.